

Левківський М.В. Українська ментальність в Європейському вимірі / М.В. Левківський // Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції: Зб. матер. Міжнародної наук.-практ. конференції / За ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. – Київ – Житомир, 2009. – С. 276-282.

УДК: 378.07

Михайло Васильович Левківський,

доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

УКРАЇНСЬКА МЕНТАЛЬНІСТЬ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВИМІРІ

Аналізуються домінуючі ознаки української ментальності як цілісного світорозуміння і характеру нашого народу та підходи до особливостей формування серед студентської молоді у сьогоденні.

W artykule zostały przeanalizowane dominujące cechy ukraińskiej mentalności ludowej jako całościowego światopoglądu i charakteru, rozpatrzone zostały podejścia do szczegółów formowania się ich wśród studentów dzisiaj.

The dominant features of the Ukrainian mentality as the entire world understanding and the character of our nation and the approaches to the peculiarities of its formation among the students' youth nowadays are analyzed.

На сучасному етапі демократизації соціального життя в Україні та відкритості суспільного буття українства до європейських та світових країн виникає гостра потреба до кардинальної зміни діяльності всіх освітньо-виховних інституцій щодо підготовки дітей і молоді визначення себе в світі і світу в собі. Ця актуальність посилюється і гострою економічною світовою кризою. Також само усвідомлення особистістю на терені нашої країни пов'язане з тим, що комуністичний експеримент ХХ століття дається взнаки і

виявляється у недостатній самоідентифікації, нерозумінні своєї ментальності громадян нашої держави.

Зазначимо, що проблема ментальності у філософії віддзеркалюється у працях М. Бердяєва, О. Потебні, Л. Сохань, І. Франка, О. Забужко, В. Бичко, П. Сауха, В. Вернадського, Р. Арцишевського, М. Грушевського, В. Винниченка, Д. Чижевського. Психологічні засади ментальності особистості проаналізовані В. Бритусем, І. Бехом, О. Киричуком, М. Боришевським, В. Франклом, М. Мід, І. Коном, М. Гривнич.

У педагогіці ця проблема окреслена М. Стельмаховичем, І. Мацейків, Т. Завгородньою, О. Березюк, О. Вишневським, А. Богущ, М. Вашуленком, І. Огієнко, С. Русовою, Г. Ващенком, О. Воропай.

Завданнями даної статті є розкриття особливостей української ментальності та підходів до її формування у студентської молоді.

Самоусвідомлення нацією своєю ідентичності чітко окреслюється, зокрема на європейських теренах вже в епоху Просвітництва. Тим самим виділяють себе англосакси, слов'яни, а пізніше й германці.

У своїй праці „Хто такі українці і чого вони хочуть” академік М. Грушевський на початку ХХ століття окреслює українську ментальність як досить інтелектуальну, емоційну, сумирну і працьовиту. Трохи раніше професор М. Костомаров зазначив, що в українській ментальності домінує жіноче начало. А І. Огієнко особливо підкреслює релігійність нашого народу. О. Воропай зазначив, що спосіб світосприйняття англосаксів є дещо відмінним від слов'ян.

Спираючись на результати етнографічних, етнопсихологічних досліджень як ХІХ століть (М.І. Костомаров, М.О. Максимович, І.І. Огієнко, П.П. Чубинський), так і ХХ століть (К.Г. Гуслистий, М.І. Гримич, О.М. Кравець та ін.) можна зробити висновок, що протягом ХV – ХІХ століть сформувалися два різновиди культури українського народу, що обумовили два типи української душі: землеробський (селянський) і козацький. Перший, очевидно, бере свій початок ще у східних слов'ян. Однак свого розвитку набував протягом

останніх століть як селянський, землеробський тип і фіксує глибокий пласт давньої української культури. Другий бере свій початок від доби „козацької республіки” і відображає устремління до волі та ідеали справедливості значного стану української народності протягом XV – першої половини XVIII століть. Природно, що ці різновиди української культури значною мірою обумовили характер українців.

Особливістю української ментальності як способу світосприйняття, характеру народу є домінування у когнітивній сфері гостроти розуму, здатності до передбачень та досить чіткого аналізу подій, явищ, процесів. В „Українській культурі” І. Огієнко пояснює це тим, що праукраїнці (трипільці), засвоюючи тодішні кращі традиції землеробської культури, мусили чітко прораховувати землеробські трудові процеси для отримання врожаю задля виживання.

Серед етнопсихологічних якостей, які обумовлюють ставлення особистості до природи, праці, до самої себе та інших людей в українців XVI – XIX століть варто відзначити: наївність та тонкість розуму, кмітливість, історичну пам'ять, релігійність, знання і розуміння традицій та переконання у необхідності праці для самої людини і суспільства. Ці якості виявлялися у трудовій діяльності, взаємовідносинах з іншими людьми, у фольклорі, зокрема, та культурі взагалі. Загалом вони характеризують національну самосвідомість українців. Національна самосвідомість – це складне суспільно-психологічне явище, яке включає в себе приналежність до певної етнічної спільності, відданість національній державі, усвідомлення тих національних цінностей, що викликають у людини почуття національної гордості і відданості своєму народу. Самосвідомість українців, як зазначав В.І. Вернадський, розвивались на ґрунті етнічних відмінностей, особливостей психіки, культурних тяжінь і нашарувань, котрі зв'язували Україну з Західною Європою, історично усталеного способу життя, яке пронизане духом демократизму [1: 248]. Саме дух демократизму бере свій початок як у селянській, так і козацьких культурах. На багато з вищезазначених якостей у 1851 році і член Комісії по опису губерній Київського учбового округу Д. Делафіз, котрий характеризував

тодішніх селян-поліщуків Малинського повіту як людей мирного характеру, доброзичливих, добродушний, гостинних, противників розпусти, серед яких дуже рідко зустрічаються злодії.

Суттєвим у зв'язку з цим є й те, що наші попередники вчилися жити у злагоді з природою, що впливало з домінування у них не сакрального, не міфічного, а магічного мислення. Поклоняючись чотирьом стихіям (сонцю, небу, землі і воді), вони тим самим вчилися знаходити рівновагу у природному середовищі, і в такий спосіб, підходили розуміння, так званого, внутрішнього спокою. Таким чином, мислительні процеси українців слугували виокремленням тих зв'язків, які дозволяли їм не лише старанно трудитися в умовах землеробства, але й зберігати душевну рівновагу. Звичайно, землеробська культура у ті прадавні і давні часи засвоювалася (присвоювалася) дітьми і молоддю засобами долучення до традицій і обрядів, починаючи з того віку, коли дитина починала усвідомлювати себе як особистість.

В емоційній сфері суттєвою ознакою українства є музичність, пісенність, здатність до віддзеркалення власних почуттів у пісні, танці та ін. Загалом М. Гоголь схильний пов'язувати ментальність з народним танцем (який танець, такий – характер народу). Надмірна емоційність українців природно відбивається у танці („Гопак”, „Козачок”, „Метелиця”, „Стригун” та ін.). Легкість і швидкість рухів, гарний візерунок, вправність – це все те, чим захоплюють глядачі не лише українства, але й всього світу з нашого танцю.

Проте емоційність, мрійливість і ніжність, особливо відображена у нашій народній пісні. Вперше у другій половині XIX століття В. Антонович і М. Драгоманов зібрали й систематизували добірку українських народних пісень. Нині науковими співробітниками Інституту мистецтвознавства, фольклору й етнології НАН України зібрано й систематизовано 700 тисяч пісень нашого народу. Доречно відзначити, що у піснях відбиті не лише трудові, діяльнісні набутки нашого народу, але й прагнення до волі, краса природи та духовні устремління української людності.

Практично-вольова сфера українців характерологічно окреслюється наполегливістю, заповзятливістю, працьовитістю. Цей аспект нашої ментальності суттєво характеризується й окреслюється у легендах, бувальщинах, оповідях, казках та художніх оповіданнях.

Серед вольових якостей досить чітко виявляється терплячість, яка обрамлюється християнською традицією, духовністю. Саме дух, душа народу достатньо щільно обрамляється, особливо в легендах і казках. Суттєвим є й те, що дух, душа народу аналізуються і нашою культурологією, історією культури та психолінгвістикою (І. Огієнко, М. Грушевський, О. Потебня, М. Рильський та ін.).

У минулі століття наш народ особливо вирізняється працьовитістю. Ця провідна риса ментальності забезпечила українській людині фізичне виживання, за словами І. Огієнка, мова і працьовитість дозволили нашим людям не винародитися, не розпоршитися між іншими народами.

Варто підкреслити, що окреслені вище риси українства у цілісності, єдності й системності, тобто у своїй сутності і являють собою ментальність.

Починаючи з часів Київської Русі, ці домінуючі якості нашого народу формувалися в іграх, традиціях, обрядах, праці, в участі дітей, молоді й дорослих у християнських святах, забавах та традиційних трудових святах (відвідання полів, нивок на Святого Георгія, обжинки, завершення збирання врожаю на Покрову Богородиці та ін.). Зазвичай, завершувалося формування особистості до дорослого життя благословенням батьків, священика під час обряду весілля.

У сучасних умовах євроінтеграції істотним постає не лише утвердження у молоді європейських, загальнолюдських цінностей, але й при цьому збереження наших народних вартостей. У цьому зв'язку у виховній сфері формування студентської молоді виникає гостре протиріччя між потребою в утвердженні в особистості молодої людини, здатності до співпраці у професійній, соціальній і культурній сферах з європейцями та народами інших країн і разом з тим збереження національних надбань та самоідентифікації.

Досвід навчально-виховної діяльності студентів ВНЗ України за останні десятиліття дозволяє дійти висновку, що молоді люди успішно включаються до таких її видів, які нагадують українські свята, що кваліфікується академіком О. Потебнею як священнодійство. До оптимального формування доречно віднести й участь у ремеслах, конкурсах, науково-пізнавальній діяльності. В останні десятиріччя у ВНЗ України накопичений величезний досвід унікальних наробок і надбань окремих навчально-наукових закладів щодо зміцнення народознавчої культурної спадщини нашого народу задля використання молодими людьми всього цього у подальшій життєтворчості та зміцнення почуття історичної пам'яті.

Проте все це потребує ще теоретико-методологічного обґрунтування, детального аналізу й узагальнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернадский В.И. Украинский вопрос и русское общество // Дружба народов. – 1990. – № 3. – С. 246-252.
2. Огієнко Іван. Українська культура: коротка історія культурного життя українського народу з малюнками і портретами українських культурних діячів. – К.: МП „Абрис”, 1991. – 272 с.
3. Грушевський Михайло. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во „Знання” України, 1991. – 240 с.